

עיונים ל"ג בעומר עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

האם הרמב"ם ראה את ספר הזוהר? הרב ש"י לוי

שיטה ב - הרמב"ם ראה את ספר הזוהר

מנגד סברו רבים שהרמב"ם ראה את ספר הזוהר כיוון שיש כמה הלכות ברמב"ם שאין להן מקור בתלמוד, אך יש להם מקור בספר הזוהר. נציין כמה ראיות לכך.

1. הלכות תמידין ומוספין

בפסוקים המתארים את זמן הדלקת המנורה נאמר⁵: "וְהִקְטִיר עֲלָיו (על מזבח הזהב) אֶהָרֹן קִטְרֹת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהִיטְבוֹ אֶת הַנֵּרֹת יִקְטִירָנָה: וּבְהַעֲלֹת אֶהָרֹן אֶת הַנֵּרֹת בֵּין הָעֶרְבַּיִם יִקְטִירָנָה...". מפסוקים אלה נראה שבבוקר היו מכינים את הנרות, ומדליקים אותם רק בין הערביים, וכך פסקו רוב הראשונים⁶. אולם הרמב"ם פסק⁷ שהיו מדליקים את המנורה פעמיים ביום - בבוקר ובבין הערביים. הרב חיים דוד הלוי⁸ מעיר שאין לכך מקור בבלי, אלא נראה שהמקור בספר הזוהר⁹ שבו נכתב: "אתיהיב רשו לכהנא בלחודי לסדרא בוצינין ולאדלקא להון בכל יומא תרין זמנין"¹⁰.

2. הלכות יום הכיפורים

ראיה נוספת אפשר להביא מדברי הרמב"ם בהלכות עבודת יום הכיפורים¹¹:

"כל הכהנים והעם העומדים בעזרה כשהם שומעים את השם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה, היו כורעים ומשתחווים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד... ובשלת הוידיים היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכין ואומר להן תטהרו".

הפרי חדש¹² תמה על הרמב"ם משום שאין שום מקור בבבלי ובירושלמי שהכהן אומר לעם "תטהרו", ואם כן מניין לרמב"ם דבר זה? בפירוש פתח הבית על הרמב"ם¹³ כתוב שמקור דברי הרמב"ם הוא בספר הזוהר בפרשת אחרי מות, וכתב שמכאן יש קצת ראיה שהרמב"ם ראה את ספר הזוהר בסוף ימיו.

3. הלכות תשובה

השבוע יחול ל"ג בעומר שבו אנו מציינים את הילולת רבי שמעון בר יוחאי, שעל פי המסורת כתב את ספר הזוהר. הרמב"ם נתפס כדמות רציונלית ושכלית וכאחד שביסס את דבריו על דברי התלמוד, מקורות חז"ל ודברי הגאונים, והדעה הרווחת היא שהרמב"ם לא התבסס על ספרי הקבלה. אולם יש מספר הלכות ברמב"ם שלא נמצא להן מקור בגמרא, אך יש להם מקור בספר הזוהר. על פי זה יש לשאול, האם הרמב"ם ראה את ספר הזוהר ולמד בו? ואם ראה אותו, האם אכן חלק מכתביו ומפסקיו מבוססים על ספר הזוהר? במאמר זה נציג את הגישות השונות שנאמרו בסוגיה זו.

שיטה א - הרמב"ם לא ראה את ספר הזוהר

החיד"א¹ ציין שיטה הסוברת שמקורם של חלק מפסקי הרמב"ם הוא בספר הזוהר, אולם דחה אותה כיוון ש"ספר הזוהר לא נתגלה אפילו לאחרונים כמו הרשב"א והרא"ש, וקל וחומר שלא נתגלה בימי הרמב"ם". וכן כתב גם האר"י².

הרב קוק³ הסביר שהעובדה שלרמב"ם לא נגלה ספר הזוהר נובעת מהשגחת ה'. התורה צריכה להופיע בשני מישורים: במישור השכלי ובמישור הקבלה והנסתה. כדי שכל גילוי בתורה יופיע באופן מרבי ומיטבי, בשלב הראשוני יש להפריד בין המישורים כך שלא ישפיעו אחד על השני. לכן הקב"ה בהשגחתו לגלל לנו את דמותו של הרמב"ם שהיה "מלא שכל וחשבון, בירור והגיון...", שבחן והגדיר את כל המציאות על פי "השכל העליון", ולעומתו את הרמב"ן שהיה מושפע מפנימיות התורה והתנגד לבחינה השכלית של הרמב"ם. על פי זה כתב הרב קוק:

"ומוכרחת היתה המסתורית (=תורת הנסתר) להיות עלומה מגאון ההכרה המנתחת⁴ (הרמב"ם), ואותה ההכרה בעצמה להיות דחוייה בזרוע מגאון הקשב הפנימי (=תורת הנסתר) אדיר האמונה (הרמב"ן). ויחד הם בונים את בית ישראל מזה אחד ומזה אחד".

7. הלכות תמידין ומוספין ג, י
8. שו"ת עשה לך רב ה, ז
9. רעיא מהימנא אמור דף פח, עמוד ב. ופירוש דברי הזוהר: ניתנה רשות לכהן לבדו לסדר את הנרות ולהדליקם בכל יום שתי פעמים.
10. אולם עיין שם במפרשים על הרמב"ם שביארו שלדעתו פירוש המילה הטבה הוא הדלקה.

1. שו"ת יוסף אומץ סימן נא.
2. שער הגלגולים, הקדמה לו, דף מה עמוד ב
3. שמונה קבצים ז, פד
4. הכוונה לניתוח
5. שמות ל, ח-ז
6. רש"י ורמב"ן שם.

בהלכות תשובה¹⁴ כותב הרמב"ם: "אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו". הרב חיים דוד הלוי¹⁵ העיר שהרמב"ם שינה מלשון הגמרא שכתבה¹⁶ "צדיקים גמורים אינם עומדין" - ללא המילה 'יכולין', אולם בספר הזוהר כתוב "לא יכלין"¹⁷.

4. הלכות דעות

בהלכות דעות¹⁸ כתב הרמב"ם: "אמרו חכמים הראשונים כל הכועס כאילו עובד עבודת כוכבים". מי הם אותם חכמים ראשונים שהזכיר הרמב"ם? לכאורה המקור הוא בגמרא¹⁹ "המשבר כליו בחמתו... יהא בעיניך כעובד עבודה זרה". אולם אפשר לעמוד על כמה הבדלים בין הרמב"ם לגמרא: מניין לרמב"ם שגם הכועס בלי לשבור כלים וכדומה נחשב לעובד עבודה זרה? כמו כן בגמרא נאמר רק ש'יהא בעיניך כעובד עבודה זרה', אולם הרמב"ם כתב שהוא כאילו עובד עבודה זרה!

הרב ראובן מרגליות²⁰ כתב שמקור הדברים הוא בספר הזוהר²¹, שבו נכתב ממש כלשון הרמב"ם.

5. איגרת ששלח הרמב"ם לתלמידו

בספר שושן סודות²² מובאת איגרת שהרמב"ם כתב לתלמידו, ובין היתר כתוב שם: "דע לך אחי כפי שיתבאר בספרי חכמה הקבלה". מאיגרת זו יש שהוכיחו שבסוף ימיו עסק הרמב"ם בספרי הקבלה.

אך למרות זאת אין מכאן ראיה שהרמב"ם ראה את ספר הזוהר דווקא. אולם הרב יצחק שילת²³ טען שזו איגרת מזויפת.

על אלה הטוענים שהרמב"ם ראה את ספר הזוהר יש לשאול: מדוע הרמב"ם לא הביאו בפירושו בשאר הספרים שכתב, כגון מורה נבוכים? יש שכתבו²⁴ שרק בסוף ימיו ראה הרמב"ם את ספר הזוהר. אך הרב צבי יהודה²⁵ הסביר שאף שברור שהרמב"ם עסק גם בקבלה, הוא לא השתמש בה בכתביו, מפני שהם מיועדים לכלל ישראל ולא ליחידי סגולה בלבד.

דחיית הראיות

למרות הראיות הנ"ל חלק מהאחרונים סוברים שאין להוכיח מהן שהרמב"ם אכן ראה את ספר הזוהר.

הרב חיים קנייבסקי בספרו קרית מלך ציין מקורות להלכות הרמב"ם, ובחלק מההלכות ציין את ספר הזוהר. אולם הוא כתב²⁶ שאף על פי שהמקור להלכות הללו הוא בספר הזוהר, הרמב"ם לא ראהו, אלא "אפשר שרבנו הביאו מדברי הגאונים, שהם ראו הזוהר הקדוש כידוע".

וכעין זה כתב החיד"א²⁷ שהמקור לדברי הרמב"ם שהכהן הגדול אומר לעם 'תטהרו' הוא מדברי הפייטן של "אתה כוננת", ולא באופן ישיר מספר הזוהר.

11. פרק ב הלכה ז

12. על הרמב"ם הנ"ל

13. שם. רבי אברהם טיקטין - נולד בשנת תקס"ה (1764), נפטר בשנת תקפ"א (1820).

14. פרק ז הלכה ד

15. שו"ת עשה לך רב

16. ברכות לד, ב

17. ספר הזוהר בראשית לט, א

18. רמב"ם הלכות דעות פרק ב הלכה ג

19. שבת קה, ב

20. פנינים ומרגליות, מאמר הרמב"ם והזוהר עמוד כח

21. בראשית דף כז עמוד ב ועוד

22. אות ריג. את הספר כתב רבי משה בן יעקב הגולה.

23. איגרות הרמב"ם מהדורת הרב שילת חלק ב, איגרות מזויפות. וראה שם את הוכחותיו.

24. פתח הבית הנ"ל, מגדל עוז יסודי התורה, א, י

25. מתוך התורה הגואלת ד, עמוד ריג. וכעין זה כתב המגדל עוז הלכות יסודי התורה, א, י

26. עמוס רפח (סוף הספר).

27. שו"ת יוסף אומץ סימן נא

עיונים במשנה תורה - הרב מאיר שרעבי כיצד מתו תלמידי ר"ע?

בר כוכבא, ויש בזה כדי להאיר עניין נוסף. על מיתת תלמידי רבי עקיבא מובא במסכת יבמות⁴ שכולם מתו בין פסח לעצרת במיתה רעה מחמת שלא נהגו כבוד זה בזה. בגמרא מפרשים שמיתה רעה היא 'אסכרה', ורש"י פירש (ברכות ת, א) שאסכרה היא חולי שבתוך הגוף, אולם באיגרת רב שרירא גאון כתוב שתלמידי רבי עקיבא מתו ב'שמד'.

לאור דברי הרמב"ם והירושלמי על מעורבות רבי עקיבא במרד, נראה שכוונת רב שרירא היא שתלמידי רבי עקיבא נהרגו במרד בר כוכבא או באחד ממאורעות המרד שהתרחשו בתקופה שבין המרד הגדול (שבו נחרב הבית) לבין מרד בר כוכבא (כשישים שנה אחר כך)

מדברים אלו מתחדד צד נוסף במשמעותו של ל"ג בעומר, שכידוע בו פסקו תלמידי רבי עקיבא מלמות⁵.

"...רבי עקיבא חכם גדול מחכמי משנה היה, והוא היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך, והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח, ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח..."

בתלמוד הירושלמי במסכת תענית¹ מובא שכאשר רבי עקיבא היה רואה את בר כוזיבא כוכבא היה אומר 'זהו מלך המשיח'. ועל-פי זה מסביר המהר"ץ חיות² שרבי עקיבא תמך בכל עוז בבר כוכבא, וזו כוונת דברי הרמב"ם שרבי עקיבא היה נושא כליו של בר כוכבא.

פירוש אחר אנו מוצאים באברבנאל³, שרבי עקיבא היה נושא כלי מלחמתו של בר כוכבא, וראה בו משיח לעניין מלחמות ישראל מיד צריהם בלבד, ולא לעניינים אחרים כגון תקומת ממלכת ישראל, ומגדיר זאת האברבנאל 'משיח בן יוסף'.

מכל מקום אנו רואים את מעורבותו הרבה של רבי עקיבא במרד

1. פרק ד הלכה ה

2. ר' צבי הירש חיות, כל כתביו, חלק ב, עמוד תתקמג-ד.

3. בספרו 'ישועות משיחו', העיון הראשון, פרק ד.

4. דף סב, ב.

5. ראה בפירושו המאירי לגמרא ביבמות שהביא מקור לכך.